

НОВІ ЗНАХІДКИ НАГЕЛІВ ВІД КОРДІВ З ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Володимир Прокопенко, Святослав Сичевський

Анотація

УДК 351.852.14; 623.444.6; 94(477)«14/15»

Ця публікація продовжує авторський цикл статей присвячений вивченню та введенню у історичний обіг знахідок озброєння епохи пізнього Середньовіччя з території України. В цій роботі описані знахідки нагелів від кордів, які походять з нових надходжень Національного музею історії України та приватних колекцій. Нагель це характерний конструкційний елемент кордів — зброї поширеної на територіях Східної та Центральної Європи в XIV – XVI ст. А відкриття та публікації останніх років дозволяють включити у цю область поширення кордів і Україну.

Всі дев'ять описаних нагелів (I–IX) є випадковими знахідками і на жаль нам невідомий історичний контекст цих знахідок, що значно зменшує наші можливості у датуванні й реконструкції шляхів їх проникнення на територію України.

— Нагель I який можна віднести до нового підтипу типу t_6 був віднайдений поблизу с. Бернове Кельменецького району Чернівецької області. Цей нагель цікавий залишками мідного покриття на поверхні.

— Нагель II який можна віднести до нового підтипу типу t_6 був віднайдений поблизу с. Михайлівці Мураванокриловецького району Вінницької області.

— Нагель III із приватного зібрання Є. Гредунова відноситься до типу t_6 . Місце знахідки невідоме.

— Нагель IV із приватного зібрання Є. Гредунова відноситься до типу t_{6a} . Місце знахідки невідоме.

— Нагель V із приватного зібрання Є. Гредунова відноситься до типу t_{6a} . Місце знахідки невідоме.

— Нагель VI типу t_{11} був віднайдений в Крижопільському районі Вінницької області.

— Нагель VII із приватного зібрання Є. Гредунова теж відноситься до типу t_{11} . Місце знахідки невідоме.

— Хрестоподібний нагель VIII що виходить за межі класифікації Жаковського теж був віднайдений в Крижопільському районі Вінницької області.

— Ще один хрестоподібний нагель IX був віднайдений поблизу с. Величківка Менського району Чернігівської області. І на сьогодні саме ця знахідка фіксує східний кордон розповсюдження кордів.

Ключові слова: нагель, корд, бойовий ніж, Пізні Середньовіччя, Україна, Центральна Європа, Східна Європа.

Abstract *Volodymyr Prokopenko, Sviatoslav Sychevs'kyj* UDC 351.852.14; 623.444.6; 94(477)«14/15»

NEW FINDINGS OF THE KORD NAGELS (LATE MEDIEVAL COLD WEAPONS) IN UKRAINE

This publication continues the author's cycle of articles devoted to studying and introducing weapon finds of the Late Middle Ages found in Ukraine into the historical circulation. This paper describes new discoveries of kord nagels, which are new artefacts of the National Museum of History of Ukraine and private collection. Nagels are typical structural elements of kords, the weapons, used in Eastern and Central Europe between the 14th and 16th centuries. Recent discoveries and publications allow to include the territory of Ukraine in the area, where the kords were used.

All of the nine kord nagels (I—V) are accidental finds. Unfortunately, we are not aware of their historical context, which greatly reduces our ability to age-date and reconstruct ways of their distribution into Ukraine.

— Nagel I which can be attributed to the new subtype of Type t_6 (Petr Žákovský's classification) was discovered near Bernove of the Kelmenets district in the Chernivtsi region. The nagel has traces of copper coating on its surface.

— Nagel II which can be attributed to the new subtype of Type t_6 was discovered near Mykhailivtsi of the Murovanokurylovetsky district in the Vinnytsia region.

— Nagel III of Type t_6 from the private collection E. Gredunov. Place findings is unknown.

— Nagel IV of Type t_{6a} from the private collection E. Gredunov. Place findings is unknown.

— Nagel V of Type t_{6a} from the private collection E. Gredunov. Place findings is unknown.

— Nagel VI of Type t_{11} was discovered in the Kryzhopil district of the Vinnytsia region.

— Nagel VII of Type t_{11} from the private collection E. Gredunov. Place findings is unknown.

— Cross-shaped nagel VIII, which does not fit in Žákovský's classification; it was discovered in the Kryzhopil district of the Vinnytsia region, as well.

— Another cross-shaped nagel IX was discovered near Velychkivka of the Mensky region in the Chernihiv region. This last mentioned find establishes the eastern border of the area where the kords were used.

Keywords: nagel, kord, combat knife, Late Middle Ages, Ukraine, Central Europe, Eastern Europe.

Ця коротка публікація продовжує авторський цикл статей присвячений вивченню та введенню у історичний обіг знахідок озброєння епохи Пізнього Середньовіччя з території України¹. Незначна кількість описаних знахідок та обмежений інтерес істориків до даного періоду перетворив цю сторінку вітчизняної історії на справжню Незвідану Землю – Terra Incognitum, що в свою чергу проектується і на роботи зарубіжних фахівців. Тому опис та введення у науковий обіг нових предметів є важливою складовою на початковому етапі формування загальної бази артефактів. Ця робота присвячена опису нових знахідок нагелів від кордів, частина з яких походить з нових надходжень Національного музею історії України², а інша зберігається у приватній колекції Євгенія Гредунова³.

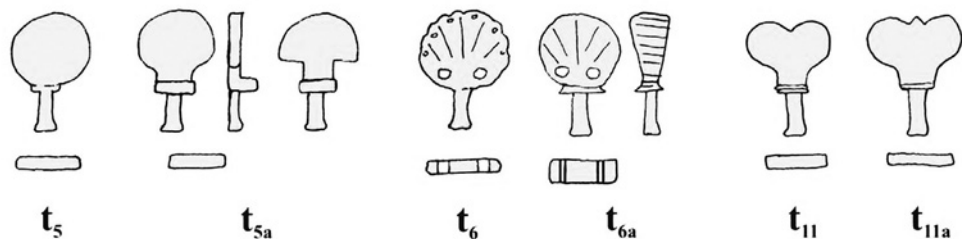
Нагель це характерний конструкційний елемент кордів – зброї поширеної на територіях Східної та Центральної Європи в XIV – XVI ст. Він розміщується на межі руків'я та леза і слугує упором, перешкоджаючи зісковзування руки на лезо в момент різкого колючого удару. Нагелі, як і самі корди, ззовні сильно відрізняються в загальних формах та деталях оформлення, але досить гарно розподіляються на однотипні групи та класифікуються. П. Жаковський, автор базової праці щодо історії розвитку та типології кордів, виділив тринадцять основних типів нагелів. Крім того у

---

1 С.В., Сичевський, Ю.Г., Безкоровайна і В.М. Прокопенко «Корди – пізньосередньовічна холодна зброя з нових надходжень Національного музею історії України,» в *Історія давньої зброї. Дослідження 2016* 2 т. упоряд. Д. Тоїчкін (Київ: Інститут історії України НАНУ, 133-125; (2017; V.M., Prokopenko and S.V., Sychev's'kyj «New Findings of Bayonet-Pointed Kords within Ukraine.» *Historia I Świat* 7 (2018): 275-279.

2 Надалі по тексту – НМІУ.

3 Користуючись можливістю, автори хотіли би подякувати за сприяння в написанні статті Є. Гредунову та П. Котовічу.

Рис. 1. Окремі типи нагелів за класифікацією П. Жаковського, що пов'язані з нагелями описаними в статті.

межах окремих типів можна виділити додаткові підтипи, що значно збільшує загальну кількість типів нагелів до двадцяти чотирьох⁴. При описі нагелів в цій статті ми притримувалися класифікації П. Жаковського, як найбільш ґрунтовної та повної. Але як показала практика, в деяких випадках і ця виняткова робота потребує доповнень у вигляді введення в неї нових підтипів нагелів (Рис. 1).

Всі дев'ять описаних нагелів (I-IX) від кордів є випадковими знахідками і на жаль нам невідомий матеріальний контекст цих знахідок, що значно зменшує наші можливості у датуванні й реконструкції шляхів їх проникнення на територію України. Також тут варто відмітити й питання знахідок саме нагелів окремо від кордів. Значна кількість із розглянутих нагелів зберегли довгий стрижень для фіксації на руків'ї корду, що наводить на певні роздуми про навмисне розмонтування кордів. Але для того щоб можна було впевнено робити подібні припущення необхідно звести разом доступні нам знахідки кордів. Тому в першому наближенні ми зупинимось лише на загальному описі цих предметів.

Нагель I із зібрання НМІУ (інвентарний номер № ТКВ-19593/1) (Рис. 2) був віднайдений поблизу с. Бернове Кельменецького району Чернівецької області. Його форма ймовірно імітує мушлю – з «лицьового боку»⁵ від основи до країв радіально розходяться лінії, а по периметру краю розташовані невеликі круглі поглиблення, зворотній бік чистий без прикрас. На торці нанесені поперечні лінії, а також тут фіксуються залишки мідного покриття, що можливо колись повністю покривало нагель. Мідне по-

4 Р., Žakovský, «Tesáky a problematika jednošecných zbraní středověku a raného novověku» (PhD diss., Brno, 2014): 412-451.

5 Мається на увазі прикрашений бік, а враховуючи те, що з цього ж боку знаходиться виступ основи, можна говорити про те, що ця сторона була зорієнтована до руків'я.

Рис. 2. Нагель I із зібрання НМІУ, що був віднайдений поблизу с. Бернове Кельменецького району Чернівецької області.

Рис. 3. Нагель II із зібрання НМІУ, що був віднайдений поблизу с. Михайлівці Мурованокуріловецького району Вінницької області.

криття крім декоративної ймовірно відіграло і роль захисту від корозії, але нам зараз бракує відомостей про використання мідного покриття на елементах європейської зброї в XV-XVI ст., щоб робити далекосяжні висновки. Профіль нагелю досить складний: широкий (12 мм) верх, що поступово з «лицьового боку» зменшується донизу (до 6 мм), а потім формує широку прямокутну основу (16 на 10 мм з висотою 4 мм). Пластинка упору відносно основи зміщена до краю формуючи чітко виражений виступ. Стрижень, що фіксується в руків'ї корду має довжину 22 мм, а його діаметер коливається від 7,5 до 5 мм. Загальна висота нагеля – 59 мм, найбільша ширина – 35 мм. Вага – 57 г.

На перший погляд цей нагель можна віднести до типу t_{6a} (за класифікацією нагелів П. Жаковського)⁶, але певна несиметричність розташування пластинки відносно основи, що виразно можна побачити на вигляді у профіль вказує на конструктивний зв'язок з типом t_{5a} який виділяється наявністю виразного виступу на основі зі сторони руків'я (Рис. 1)⁷. Тому, на нашу думку, було б доцільно виділити цей тип нагелів у окремий підтип в межах типу t_6 .

Нагель II із зібрання НМІУ (інвентарний номер № ТКВ-19593/2) (Рис. 3) був віднайдений поблизу с. Михайлівці Мурованокуріловецького району Вінницької області. Його форма загалом ідентична нагелю I. На «лицьовому боці» так само розташовані радіальні лінії, а по периметру краю можна розрізнити ряд неглибоких поглиблень, що досить сильно пошкоджені продуктами корозії, на торці теж нанесені поперечні насічки, зворотній бік чистий. Біля основи знаходяться двоє більших та глибших поглиблень, що імітують наскрізні отвори характерні для цього типу нагелів. Профіль нагелю II теж аналогічний попередньому предмету. Широкий (12,5 мм) верх, що поступово з «лицьового боку» зменшується донизу (до 5,5 мм), а потім формує широку прямокутну основу (20 на 10 мм з висотою 6 мм). Пластинка упору відносно основи також зміщена до краю формуючи чітко виражений виступ. Стрижень має довжину 24 мм, а його діаметер коливається від 7 до 5 мм. Загальна висота нагеля – 60 мм, найбільша ширина – 40,5 мм. Вага – 66 г.

Цей нагель, так само як і нагель I, можна розглядати як окремий новий підтип нагелів типу t_6 .

Нагель III із приватного зібрання Є. Гредунова (Рис. 4) відноситься до типу t_6 ⁸. Місце знахідки невідоме. Відлитий з мідного сплаву він був при-

6 Žákovský, *Tesáky*, 432-434.

7 Žákovský, *Tesáky*, 425-426.

8 Žákovský, *Tesáky*, 427-431.

Рис. 4. Нагель III із приватного зібрання Є. Гредунова.

крашений орнаментом та позолотою, від якої залишилися лише окремі фрагменти. Периметр нагелю хвилястий, дещо стертий від використання у верхній частині. На плоских сторонах по периметру розташовані круглі поглиблення, що обрамляють малюнки у центрі. З одного боку можна розрізнити зображення пташки, а от малюнок з іншого боку не вдалося ідентифікувати. Біля основи два наскрізних круглих отвори. Стрижень відсутній. Загальна висота – 21 мм, висота круглого упору – 17 мм, найбільша ширина – 21 мм, а товщина – 4,5 мм, розмір прямокутної основи 16 на 6,5 мм з висотою 3 мм. Вага – 16 г.

Нагель IV із приватного зібрання Є. Гредунова (Рис. 5) відноситься до типу t_{6a}^9 . Місце знахідки невідоме. Вигляд декорування з різних боків упору однаковий. Від умовної точки між двома наскрізними отворами

9 Žákovský, Tesáky, 432-434.

Рис. 5. Нагель IV із приватного зібрання Є. Гредунова.

Рис. 6. Нагель V із приватного зібрання Є. Гредунова.

до країв радіально розходяться лінії, а на торці нанесені поперечні лінії. У профіль нагель має широкий (20,5 мм) верх, що поступово симетрично зменшується донизу (до 5,5 мм), а потім розширюється до підпрямокутної основи (19 на 16,5 мм). Стрижень, що фіксується в руків'ї корду має довжину 26 мм, а його діаметр коливається від 7,5 до 4 мм. Загальна висота нагеля – 58 мм, найбільша ширина – 37 мм, діаметр отворів – 5 мм. Вага – 77 г.

Нагель V із приватного зібрання Є. Гредунова (Рис. 6) теж відноситься до типу t_{6a} . Місце знахідки невідоме. Вигляд декорування з різних боків упору однаковий. Від умовної точки між двома наскрізними отворами до країв радіально розходяться лінії, а по периметру краю розташовані невеликі круглі поглиблення. На торці нанесені поперечні лінії. У профіль нагелю має широкий (17 мм) верх, що поступово симетрично зменшується донизу (до 4 мм), а потім розширюється до підпрямокутної основи (23 на 13 мм). Стрижень, що фіксується в руків'ї корду має довжину 19 мм, а

Рис. 7. Нагель VI із зібрання НМІУ, що був віднайдений в Крижопільському районі Вінницької області.

Рис. 8. Нагель VII із приватного зібрання Є. Гредунова.

його діаметер коливається від 7,5 до 5 мм. Загальна висота нагеля – 53 мм, найбільша ширина – 35 мм, діаметр отворів – 4 мм. Вага – 64 г.

Нагель VI із зібрання НМІУ (інвентарний номер № ТКВ-19593/3) (Рис. 7) відноситься до типу t_{11} і був віднайдений в Крижопільському районі Вінницької області. П. Жаковський називає такі нагелі «серцеподібними»¹⁰. На «лицьовому боці» засічками виділені два пласких кола, а на пласкому майданчику основи нанесені хрестоподібні штрихи. Стрижень відсутній. Загальна висота – 31 мм, найбільша ширина – 30 мм, приблизний розмір кіл – 16 на 15 мм. В профіль ширина верха 7,5 мм і поступово зменшується до 4 мм, розмір прямокутної основи 9 на 5 мм з висотою 9 мм. Вага – 22,7 г.

Нагель VII із приватного зібрання Є. Гредунова (Рис. 8) теж відноситься до типу t_{11} . Місце знахідки невідоме. Нагель простий без елементів де-

¹⁰ Žakovský, Tesáky, 446.

кору. Загальна висота – 55 мм, найбільша ширина – 25 мм, товщина пластинки упору – 7 мм, розмір підпрямокутної основи 15 на 14 мм. Стрижень має довжину 24 мм, а його діаметер коливається від 8 до 5,5 мм. Вага – 40 г.

Нагель VIII із зібрання НМІУ (інвентарний номер № ТКВ-19593/4) (Рис. 9) був віднайдений в Крижопільському районі Вінницької області. Його особливістю є те що його хрестоподібна форма виходить за межі класифікації П. Жаковського. Загальна форма нагелю хрестоподібна, з заокругленими закінченнями хреста. Загальна висота – 36 мм, найбільша ширина – 26 мм. В профіль ми знов бачимо характерне звуження нагелю від верху до основи, від 14 до 7,5 мм та певну асиметрію відносно стрижня. Підпрямокутна основа має розміри 15 на 12,5 мм. Стрижень частково втрачений, залишився 8 мм фрагмент діаметром 6 мм. Вага – 36,9 г.

Нагель IX із зібрання НМІУ (інвентарний номер № ТКВ-19593/5) (Рис. 10) був віднайдений поблизу с. Величківка Менського району Чернігівської об-

Рис. 9. Нагель VIII із зібрання НМІУ, що був віднайдений в Крижопільському районі Вінницької області.

Рис. 10. Нагель IX із зібрання НМІУ, що був віднайдений поблизу с. Величківка Менського району Чернігівської області.

ласті. І на сьогодні саме ця знахідка фіксує східний кордон розповсюдження кордів. Він теж має некласифіковану хрестоподібну форму, що однак своїми вигнутими донизу горизонтальними закінченнями нагадує більше геральдичну лілію ніж хрест. Загальна висота – 52 мм, найбільша ширина – 29 мм. В профіль теж наявне звуження нагелю від верху до основи, від 13 до 9 мм та вже більш яскраво виражена асиметрія відносно стрижня. Підпрямокутна основа має розміри 16 на 9 мм, а стрижень має довжину 25 мм, а його діаметр коливається від 6 до 5 мм. Вага – 34,6 г.

Таким чином в представленій роботі були розглянуті та введені в науковий обіг нові знахідки нагелів від кордів – бойових ножів XIV-XVI ст. Типологічно більша частина нагелів (III-VII) виготовлені у руслі форм типових для Центральної Європи. В той же час були виявлені два нагелі (I та II) які за сукупністю ознак варто віднести до нового підтипу відомого типу t_6 . Ще двоє нагелів (VIII та IX) мають форму яка раніше не була описана і її варто виокремити у новий тип з двома підтипами: хрестоподібним та у формі геральдичної лілії.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Prokopenko, V.M., and Sychevs'kyj, S.V. «New Findings of Bayonet-Pointed Kords within Ukraine.» *Historia I Świat* 7 (2018): 275-279.
- Žákovský, P. «Tesáky a problematika jednosecných zbraní stredoveku a raného novoveku.» PhD diss., Brno, 2014.
- Сичевський, С.В., Безкоровайна, Ю.Г., і Прокопенко В.М. «Корди – пізньосередньовічна холодна зброя з нових надходжень Національного музею історії України.» В *Історія давньої зброї. Дослідження 2016*. 2 т. упоряд. Д. Тоїчкін, Київ: Інститут історії України НАНУ, 2017.

Відомості про авторів

Прокопенко Володимир Михайлович, кандидат хімічних наук, науковий співробітник Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України (Київ, Україна).

Сичевський Святослав Васильович, магістр історії, незалежний дослідник озброєння та матеріальної культури України XIV–XVII ст. (Київ, Україна).

About Authors

Volodymyr M. Prokopenko, PhD, research fellow of the Institute of Bioorganic Chemistry and Petrochemistry, NASU (Kyiv, Ukraine). e-mail: velizariy@gmail.com

Sviatoslav V. Sychevs'kyj, Master of History, independent researcher of weapons (Kyiv, Ukraine) e-mail: sainthq@gmail.com.
